

Virginijus Gerulaitis, Vytauto Didžiojo universitetas, Švietimo akademija

LIETUVOS GEOGRAFIJOS VADOVĖLIŲ RAIDA 1990 – 2018 METAIS

Šiuolaikinių modernių komunikacijos priemonių laikais vadovėlis išlieka svarbiausia ir dažniausiai ugdymo procese naudojama mokymo priemone. Ugdymo plėtotės centro darbuotojų atliktas tyrimas rodo, kad Lietuvoje beveik kiekvienoje pamokoje naudojamas vadovėlis (Kalvaitis, 2014). Dėl to dažnai diskutuojama apie vadovėlių kokybę, jų turiniui keliamus reikalavimus, pasirinkimą ir naudojimą ugdymo procese, spaudoje pateikiamos mokinių tėvų, mokytojų ar žurnalistų nuomonės apie vadovėliuose pastebėtus netikslumus, vadovėlių pasirinkimo problemas ir valstybės vaidmenį užtikrinant vadovėlių ir kitų mokymo priemonių kokybę (Kazakevičius, 2015; Aržuolaitienė, 2018; Židžiūnienė ir kt., 2018). Į kylančias diskusijas įsitraukia politikai, ugdymo turinio kūrėjai ir mokslininkai. Nors vadovėlių ir kitų mokymo priemonių klausimai aktualūs visai Lietuvai, tačiau bendrojo lavinimo vadovėlių turinys ar jo elementai mažai tyrinėti. Bendrieji vadovėlių sampratos, jų dermės su švietimo kaita klausimai analizuojami mokslininkų darbuose (Svėrienė, 2006; Birgelytė ir kt., 2010; Jašinauskas ir kt., 2013). Geografijos vadovėlių struktūros klausimai analizuojami tik Lietuvos edukologijos universiteto geografijos studentų baigiamuosiuose ir pavieniuose mokslininkų darbuose (Kairaitis, 2007; Birgelytė, 2012; Gerulaitis ir kt., 2012). Lietuvoje geografijos vadovėlių raida mažai tyrinėta, nors per pastaruosius du dešimtmečius geografijos ugdymo turinys keitėsi net kelis kartus. Per šį laikotarpį bendrojo lavinimo mokyklas pasiekė 87 geografijos vadovėliai, prie kurių leidybos prisidėjo daugiau nei 50 Lietuvos geografijos mokytojų ir mokslininkų.

Svarbiausiems geografinio ugdymo, o kartu ir vadovėlių pokyčiams įtakos turėjo Lietuvos švietimo transformacijos. Lietuvos švietimo reformos pradžioje, 1990–1995 m., geografinio ugdymo turinio kaita buvo susijusi

su politiniais pokyčiais Lietuvoje. Peržiūrint ir atnaujinant bendrojo lavinimo mokyklų geografinio ugdymo turinį, ypač daug dėmesio buvo skiriama vadovėliams. Tą daryti skatino susiklosčiusios sovietmečio švietimo tradicijos, pagal kurias geografijos vadovėliai buvo rašomi rusų kalba ir verčiami į lietuvių kalbą. Išimtį sudarė Lietuvos geografijos vadovėliai, kuriuos rašė mūsų šalies mokytojai ir mokslininkai (Ivanauskas, Stabinis, 1968; Ivanauskas, 1987). Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, teko koreguoti geografijos mokymo programas, pertvarkyti mokomąją medžiagą ir kurti naujas mokymo priemones. Pirmasis lietuviškas bendrojo lavinimo mokyklos geografijos vadovėlis pasirodė 1992 m. ir buvo skirtas septintos klasės mokiniams, besimokantiems Šiaurės Amerikos ir Pietų Amerikos žemynų geografijos (Trumpickas, 1992). Po metų buvo išleista antroji šio vadovėlio dalis, skirta VII klasės mokiniams, besimokantiems bendrųjų geografinių dėsningumų, Antarktidos, Australijos, Afrikos ir Azijos geografijos (Trumpickas, 1993). Dar po metų bendrojo lavinimo mokyklas pasiekė Europos gamtinės ir socialinės geografijos vadovėlis VIII klasės mokiniams (Januškis, 1994). Nuo pat pirmųjų lietuviškų geografijos vadovėlių leidybos pradžios, siekiant sklandesnės kitataučių integracijos, tie patys vadovėliai buvo verčiami į rusų ir lenkų kalbas. Pirmieji tokie vadovėliai pasirodė 1994–1995 m. (Trumpickas, 1994; Januškis, 1995).

Situacija pradėjo keistis 1994 m., pradėjus rengti Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų bendrąsias programas ir išsilavinimo standartus. Atsižvelgiant į šiuos dokumentus, 1995 m. buvo patvirtintos bendrojo lavinimo mokyklų mokomosios leidybos taisyklės, mokymo priemonių vertinimo kriterijai ir kitos vadovėlių rengimo nuostatos, kurios paskatino naujų geografijos vadovėlių leidybą. 1997 m. mokyklas pasiekė pasaulio socialinės geografijos (Vaitekūnas, 1996), Lietuvos socialinės geografijos (Zagorskis, 1997)

ir geografijos pradmenų (Garliauskienė, 1997) vadovėliai. Tais pačiais metais mokykloms buvo pasiūlytas ir pirmasis iš užsienio kalbos verstas vadovėlis (Barth ir kt., 1997). Po metų buvo išleistas klasikinės geografijos nuostatomis pagrįstas Lietuvos geografijos vadovėlis IX klasei (Vaitekūnas, Valančienė, 1998), užbaigdamas naujų lietuviškų vadovėlių visoms klasėms seriją. Tuo pat metu vadovėlių rinkoje pasirodė ir pirmieji naujos kartos autorių darbai: 1999 m. buvo išleisti nauji geografijos vadovėliai VIII klasei (Sapožnikovas ir Šalna, 1999) ir X klasei (Šalna ir kt., 1999) klasėms. Be to, buvo pradėti leisti pirmieji lietuviški geografijos vadovėliai mokiniams su specialiais poreikiais (Kontvainienė, Zagorskis, 2000).

2002 m. Švietimo ir mokslo ministerijai patvirtinus bendrąsias programas ir išsilavinimo standartus XI–XII klasėms bei įgyvendinus profilinio ugdymo modelį, išsiplėtė geografinio ugdymo galimybės. Iki tol egzistavusioje ugdymo sistemoje geografijos buvo mokoma tik iki X klasės, todėl trūko jungiamosios grandies tarp mokyklinės geografijos vidurinio ugdymo sistemoje ir geografijos studijų aukštojoje mokykloje. Išsiplėtusioms geografinio ugdymo galimybėms realizuoti buvo pasiūlytas verstinis geografijos vadovėlis

(Waugh, 2002; Waugh, 2003), tačiau britiško geografinio ugdymo stiliumi parašyti vadovėliai sunkiai derinosi su lietuviška pagrindinio ugdymo programa. Todėl 2008 m. buvo išleistas pirmasis lietuviškas trijų dalių bendrosios geografijos vadovėlis XI–XII klasėms (Česnavičius ir Gerulaitis, 2008). 2008 m. atnaujinus pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrąsias programas, buvo koreguojama ir vadovėlių bei kitų mokymosi priemonių samprata. Pagal šias nuostatas 2010 m. išleisti nauji gamtinės ir visuomenės geografijos vadovėliai XI–XII klasėms (Šalna ir kt., 2010; Šalna ir kt., 2011).

Lietuviškų geografijos vadovėlių raidoje ryškūs ir kokybiniai vadovėlių pokyčiai. Pirmieji lietuviški geografijos vadovėliai medžiagos pateikimu ir metodine struktūra priminė mokyklinę enciklopediją. 1995 m. patvirtinus bendrojo lavinimo mokyklų mokomosios leidybos taisykles ir mokymo priemonių vertinimo kriterijus, vadovėlių metodinę struktūrą papildė ne tik klausimai, bet ir probleminės užduotys bei tiriamoji veikla. Buvo atsakyta nuoseklaus procesų ar reiškinių aiškinimo, geografinių teritorijų aprašymo, visa tai pakeičiant konkrečių pavyzdžių analizavimu, atsižvelgiant į Lietuvoje vykstančius geografinius procesus ir reiškinius.

Literatūra

- Arzuolaitienė, K. Moksleiviai šiandien tebesimoko iš 1992 metų leidimo vadovėlių - www.15min.lt/in/id/aktualu/svietimas/moksleiviai_ziureta 2018-05-10.
- Barth, L. ir kt., 1997. Pasaulio geografija VII klasei. Vilnius: Briedis.
- Birgelytė, A. ir kt., 2010. Vadovėlio turinio vertinimas. Vilnius: UPC, p. 34.
- Birgelytė, A., Stanaitis, S., Gerulaitis, Š., 2012. Piliетinių vertybių raiška geografijos vadovėliuose. Tiltai 1, 159–174.
- Česnavičius, D., Gerulaitis, V., 2008. Bendroji geografija: vadovėlis XI–XII klasėms. Kaunas: Šviesa.
- Garliauskienė, R., 1997. Geografijos pradmenys VI klasei. Vilnius: Briedis.
- Gerulaitis, V., 2012. Bendroji geografija vidurinio ugdymo sistemoje. – Geologijos akiračiai, 1 (81), 45–46.
- Ivanauskas, A., Stabinis, J., 1968. Lietuvos TSR geografija VIII klasei. Kaunas: Šviesa.
- Ivanauskas, A., 1987. Lietuvos TSR geografija 8–10 klasėms. Kaunas: Šviesa.
- Januškis, V., 1994. Europa: fizinė ir socialinė geografija VIII klasei. Kaunas: Šviesa.
- Januškis, V. 1995. Europa: fizinė ir socialinė geografija VIII klasei (rusų kalba). Kaunas: Šviesa.
- Jašinauskas, L., 2013. Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos vadovėlių kaita (1990–2012). Istorija, 89, 48–57.
- Kairaitis, Z., 2007. Geografinės informacijos skaitymas edukacinės komunikacijos požiūriu. – Informatikos mokslai, 41, 89–97.
- Kalvaitis, A., 2014. Vadovėlių papildančių mokymo priemonių naudojimo tendencijos Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklų pamokose. ACTA PEDAGOGICA VILNENSIA, 147–159.
- Kazakevičius, A. Vadovėlių džiunglėse - www.lzinios/mokslas-ir-svietimas_ziureta 2018-05-10.
- Kontvainienė, V., Zagorskis, J., 2000. Lietuvos geografija. Vilnius: Danielius.
- Sapožnikovas, G., Šalna, R., 1999. Europa: geografija VIII klasei. Vilnius: Briedis.
- Svėrienė, A., 2006. Teoriniai mokyklinio vadovėlio aspektai. Knogytyra, 47, 28–47.
- Šalna, R. ir kt., 1999. Pasaulio visuomeninė geografija. Vilnius: Briedis.
- Šalna, R., Sapožnikovas, G., Motiejūnaitė, G., Šiumeta, M., Šalna, R., 2010. Gaublys. Gamtinė geografija: vadovėlis XI–XII klasėms. Vilnius: Didakta.
- Šalna, R., Sapožnikovas, G., Motiejūnaitė, G., Šiumeta, M., Šalna, R., 2011. Gaublys. Visuomeninė geografija: vadovėlis XI–XII klasė. Vilnius: Didakta.
- Trumpickas, S., 1992. Pasaulio dalių geografija VII klasei. Kaunas: Šviesa.
- Trumpickas, S., 1993. Pasaulio dalių geografija VII klasei. Kaunas: Šviesa.
- Trumpickas, S., 1994. Pasaulio dalių geografija VII klasei (rusų kalba). Kaunas: Šviesa.
- Vaitekūnas, S., Valančienė, E., 1998. Lietuvos geografija. Kaunas: Šviesa.
- Vaitekūnas, S., 1996. Pasaulio socialinė geografija X klasei. Kaunas: Šviesa.
- Zagorskis, J., 1997. Lietuvos socialinė geografija IX klasei. Vilnius: Danielius.
- Židžiūnienė, A. Vadovėliai: vertinimas, lūkesčiai ir kitos naujovės... - www.svietimonauijenos.lt/vadoveliai_ziureta 2018-05-10.
- Waugh, D., 2002. Geografija. Integruotas kursas XI klasei. Vilnius: Alma litera.
- Waugh, D., 2003. Geografija. Integruotas kursas XII klasei. Vilnius: Alma litera.